

Зборник радова
ГЕНОЦИД НАД
СРБИМА У НДХ И
УСТАНАК - КОЗАРА
1942-2022.

Оригинални научни рад

УДК 314.117:343.819.5
(497.15Мраковица)

DOI 10.7251/
ZRCIRRZTNL2301011R

Запримљено: 10.08.2022.
Одобрено: 01.09.2022.

НАЦИОНАЛНА СТРУКТУРА ПОГИНУЛИХ ПАРТИЗАНА СА ПОДРУЧЈА ПРИЈЕДОРА УПИСАНИХ НА МЕМОРИЈАЛНОМ ЗИДУ НА МРАКОВИЦИ

Борис Радаковић историчар ^{1*}

Меморијални музеј на Мраковици

Сажетак: У овом раду бавимо се националном структуром 2.307 погинулих бораца са подручја Среза Приједор. На Меморијалном зиду, на Мраковици, уписано је 9.921 име погинулих партизана током Другог свјетског рата. То су, углавном, имена партизана са подручја Козаре и Поткозарја. Неколико процената (537 бораца) чине и борци са других подручја Босне и Херцеговине, те из других република бивше Југославије, страдали у јединицама формираним на простору Козаре. Ипак, накнадним истраживањем и прикупљањем података, утврђено је да нису сви погинули борци уписани на Меморијални зид (плоче са именима погинулих последњи пут су постављене на зид 1982. године). До сада је пронађено петнаестак имена бораца која нису уписана. За претпоставити је да их има још, који из различитих разлога нису евидентирани од стране СУБНОР-а или других институција, а погинули су у партизанским јединицама са Козаре. Анализирајући националну, полну и старосну структуру погинулих припадника НОВЈ могу се извући закључци који говоре о односу националних заједница према устанку и отпору нацистичким завојевачима и њиховим савезницима. Осим националног односа према поменутом питању, детаљна бројчана анализа може понудити одговоре о карактеру рата и страдању на Козари и у Поткозарју.

Кључне речи: Козара, Приједор, партизани, национална структура, устанак, Срби.

^{1*} borisradakovic7@gmail.com

УВОД

На Меморијалном зиду на Мраковици уписано је 9.921 име погинулих партизана током Другог свјетског рата.² То су, углавном, имена партизана са подручја Козаре и Поткозарја. Од укупног броја 537 бораца чине борци са других подручја Босне и Херцеговине, те из других република бивше Југославије, страдали у партизанским јединицама формираним на простору Козаре.³ Плоче са именима погинулих посљедњи пут су постављене на зид 1982. године, а накнадним истраживањима утврђено је да нису сви погинули борци ни уписани на Меморијални зид. До сада је пронађено петнаест имена бораца која нису уписана.⁴ За претпоставити је да има још погинулих партизана са Козаре који нису евидентирани од стране СУБНОР-а или других институција, а погинули су у партизанским јединицама са Козаре. На Меморијалном зиду на Мраковици уписано је 2.307 имена погинулих са подручја данашњег Града Приједора, али од тога броја смо одузели 23 имена за која смо установили да су били цивилне жртве. Ријеч је о српским цивилима из села Буснови, који су убијени од стране усташа у љето 1941. године.⁵ Са списка погинулих партизана са Меморијалног зида на Мраковици одузели смо још 12 имена оних који су погинули након завршетка Другог свјетског рата. Они су погинули у борбама са остацима усташа или четника који су пружали отпор и након званичног завршетка рата. Такође, установили смо да је неколико имена уписано и међу војне и међу цивилне жртве, тако да остаје питање у које жртве их убројати. За претпоставити је да бисмо детаљном анализом читавог списка погинулих бораца уписаних на Меморијалном зиду на Мраковици пронашли још имена која не припадају погинулим борцима. То изискује много времена и адекватну историјску грађу, а и није тема овог рада, тако да то остављамо за неко следеће истраживање.

Приједорски СУБНОР је пописао и неколико села, која су након рата ушла у састав послеријатне Општине Приједор, а током Другог свјетског рата су била у саставу Среза Сански Мост. У овом раду смо рачунали и погинуле из тих села.⁶ Наш циљ је да утврдимо тачну националну структуру погинулих

2 Марина Љубичић, *Козара, сјоменик слободе*, каталог изложбе, Приједор: 2016, 12.

3 Национални парк „Козара“, *Национална структура бораца НОР-а по поткозарским ошштинама*.

4 Меморијални музеј на Мраковици, СУБНОР Приједор, *Списак бораца НОР – Меморијални зид*.

5 Архив Босне и Херцеговине (АБиХ), Фонд Земаљске комисије за Босну и Херцеговину за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, кут. 166, инв. број: 56.004, Записник састављен 7. августа 1946. год. за Мјесни одбор Буснови.

6 То су села: Алишићи, Расавци, Зецови и Бришево. (Branko J. Bokan, *Srez Sanski Most u NOB 1941-1945. godine*, III, Sanski Most: 1980, 727).

бораца из Приједора. У ту сврху користићемо попис страдалих партизана, односно *Сјисак бораца НОР – Меморијални зид*, који је урадио СУБНОР Приједора. Поред националне структуре, обратићемо пажњу и на погинуле жене и малољетнике у партизанским јединицима.

На почетку пописа погинулих војника Народноослободилачког рата (НОР) пише: „Пали су у борби за слободу и социјализам“.⁷ У брошури о Националном парку „Козара“ о споменику пише: „Друг Тито је 10. септембра 1972. године открио монументални споменик Козарчанима палим у револуцији“.⁸ Видимо да је споменик на Мраковици, скупа са Меморијалним зидом, посвећен борби за слободу, али и за револуцију. Због тога се на списку погинулих бораца налази и мањи број страдалих у првим годинама након рата. Они су страдали у борби против остатака припадника усташког покрета и против идеолошких неистомисљеника. Њих ћемо посебно евидентирати у војне жртве након рата.

Прије него што почнемо са анализом погинулих партизана, осврнућемо се на број и идентитет становништва Приједора прије почетка рата. Нажалост, нећемо моћи дати потпуно тачне податке. Наиме, посљедњи попис прије почетка рата извршен је 1931. године. Према том попису Срез Приједор је имао укупно 55.919 становника. Становништво се на попису изјашњавало по вјерској припадности: православни – 32.750; муслимани – 16.113; римокатолици 6.006; остали хришћани – 949; друге вјере и без конфесије – 51; евангелисти (протестанти) – 50.⁹ Статистички подаци Краљевске банске управе Врбаске бановине из 1939. године дају нам најприближније податке о становништву Приједора пред Други свјетски рат: 40.310 православаца, 7.123 римокатолика, 20.400 муслимана, 18 протестаната, 58 Јевреја и 965 гркокатолика.¹⁰

7 *Сјисак бораца НОР – Меморијални зид*.

8 Гојко Subotić, *Nacionalni park Kozara*, IV izdanje, Prijedor: 1989, 20.

9 *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, Beograd: 1938.

10 Ведрана Адамовић, *Године страдања 1941/42. – НДХ и њени злочини над српским народом у Приједору и околини 1941/42: Прилози проучавању злочина геноцида над српским народом у Пошкозарју*, Приједор: 2018, 12.

Почетак устанка на подручју Приједора

Устанак на подручју Козаре, али и цијеле Босанске Крајине, плануо је спонтано крајем јула 1941. године. У првом реду на устанак су се дигле српске сеоске масе ради одбране голих живота. Чланови Комунистичке партије Југославије, који су такође ковали планове за отпор усташама и нацистима, „у виду акција и диверзија“,¹¹ били су изненађени устанком и његовом масовношћу. Од Младена Стојановића је чак стигла наредба устаницима у околини Приједора да не крећу у напад, да је још рано.¹² Према свједочењу самих комуниста: „Требало је организовати на неки начин тај спонтани и широки покрет маса и дати му одређени смјер. Обласно партијско руководство, како смо већ то изнијели, приступило је том послу веома предано и озбиљно. То руководство, да би ствар покренуло и усмјерило, изашло је на терен и заједно са великим бројем партијских кадрова распоредило се на све важније тачке крајишке области“.¹³

Од тих српских сељака, без претходног познавања војне тактике, стасавали су први партизански одреди. У првој години устанка на Козари српски сељаци и нешто Срба из градова чиниће скоро 100% састава партизанских одреда. Кад је у питању Приједор, први одред са тог подручја након стишавања општег (стихијског) народног устанка, тј. донекле организована војна формација, имао је у свом саставу 43 борца.¹⁴ Од тог броја 39 је

11 Саво Кесар, „Устанички дани на Козари“, *Козара у Народноослободилачком рату – Зајиси и сјећања*, I, Београд: 1971, 468.

12 Бошко Симатовић, један од предводника напада на Општину Паланчиште, сјећајући се тих догађаја, испричао је: „На путу док смо ишли у акцију, близу општине, стигло је писмо од доктора Младена. Читали смо га Душко Вокић и ја. Младен је тражио да се вратимо. Вокић је рекао да се нећемо враћати“. Јосо Марјановић, „Устанак на Козари 1941. године (Prilog izučavanju karakteristika i specifičnosti početka Narodnooslobodilačke borbe na Kozari)“, *Kozara u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977. године u оквиру прославе Titovih jubileja i 35. годишнице kozarske епопеје*, Приједор: 1980, 93).

13 Осман Карабеговић, „Мој боравак међу Козарчанима у првим мјесецима Народноослободилачке борбе“, *Козара у Народноослободилачком рату – Зајиси и сјећања*, I, Београд: 1971, 342-343.

14 Стојановић Младен, доктор, Приједор; Башић Раде, студент, Доњи Орловци; Башкот Бошко, студент, Брезичани; Богуновић Урош – Роца, радник, Приједор; Бојанић Душко, радник, Приједор; Брицковић Душко, радник, Приједор; Карабеговић Осман, студент, Бања Лука; Кеџман Љубан, сељак, Горњи Орловци; Китоњић Милан, пољопривредни техничар, Горњи Орловци; Кондић Раде, радник, Јаруге; Кондић Милан, сељак, Јаруге; Ковачевић Бране, радник, Божићи; Кусоњић Гојко, радник, Миљаковци; Инђић Лазо, радник, Доњи Орловци; Инђић Стојан, сељак, Доњи Орловци; Лукић Драго, радник, Приједор; Марин Перо, сељак, Горњи Јеловац; Марин Мићо, сељак, Приједор; Марјановић Слободан, правник, Приједор; Медић Којо, радник, Орловача; Мицић Есад, студент, Приједор; Мрђа Симо, сељак, Гаћани; Немет

било са подручја Приједора, 2 из Бање Луке, 1 из Загреба и 1 из Деветак (Босански Нови). По националној структури Срба је било 40, Хрвата 1, муслимана 2. Са подручја Приједора у одреду је било: 39 Срба и 1 муслиман – Есад Миџић. Осман Карабеговић је био из Бање Луке, а Владимир Немет из Загреба.

Нешто више припадника других народа било је међу илегалцима у Граду Приједору и околним мјестима, али су и ту Срби чинили огромну већину. То се најбоље види и по броју страдалих устаника у првој години устанка. Од укупног броја погинулих устаника 1941. године, са подручја Среза Приједор само је један Хrvat, остало су Срби. Са друге стране, далеко је више Хрвата и муслимана, нарочито у првим годинама рата, било у војним формацијама НДХ. Тако се у Козарцу, код Приједора, међу првим усташама након успостављања НДХ истичу: Хусеин Мујакић, Јозо Шумахер, Мехо Гламочанин, Адем Балић (општински начелник), Хасан Хрустић, Мујо Бешвић, Ибро Мехмедагић, Хусеин Мелкић итд.¹⁵

Колико је у Козарцу било јако усташко упориште свједочи нам, између осталих, Ђуро Вученовић - Бусен, командант 2. батаљона 11. крајишке НОУ козарске бригаде, који је учествовао у борбама за ослобођење Козарца 9. јула 1944: „Знајући да се у Козарцу налазе саме усташе које су биле познате по злодјелима и упорности у борби против партизана, усмено сам саопштио командирима да не желим заробљених непријатељских војника. Била је то самовољна одлука, али сам закључио да се другачије са козарачким усташама не може поступити“.¹⁶ У Граду Приједору, након успостављања усташке власти, у усташе се пријавило око 30 становника.¹⁷

Владимир, студент, Загреб; Ољача Војин – Војо, службеник, Деветаци; Рајлић Миле, радник, Приједор; Ромић Раде, сељак, Црна Долина; Симатовић Радован, сељак, Велико Паланчиште; Стојановић Илија – Иле, радник, Приједор; Стојановић Лука, трговачки помоћник, Велико Паланчиште; Стојановић Митар, сељак, Велико Паланчиште; Стојановић Стојан, сељак, Јаруге; Стојановић Велимир – Вељо, учитељ, Приједор; Шиљеговић Гојко, радник, Миљаковци; Шипка Ранко, студент, Бања Лука; Тртица Стево, радник, Јаруге; Утјешановић Душан, радник, Приједор; Вокић Душан, сељак, Велико Паланчиште; Врховац Милан, учитељ, Приједор; Врховац Ђорђо – Меле, радник, Приједор; Вученовић Миле, радник, Приједор; Вученовић Ђуро – Бусен, радник, Приједор; Вујчић Милош, ђак, Горњи Орловци; Вукота Милан, сељак, Горњи Јеловац. (Dragutin Ćurguz, Milorad Vignjević, *Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski (kozarski) odred „Mladen Stojanović“*, Prijedor: 1982, 218-219).

15 D. Ćurguz, M. Vignjević, *n. d.*, 27.

16 Ђуро Вученовић Бусен, „У Другом батаљону 11. крајишке НОУ козарске бригаде 1944. године“, *Козара у Народноослободилачком рату – Записи и сјећања*, VI, Београд: 1978, 302.

17 Izudin Čaušević, „Ustaška vlast i teror na Kozari 1941-1942. godine“, *Kozara u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977. godine u okviru proslave Titovih jubileja i 35. godišnjice kozarske epopeje*, Prijedor: 1980, 106.

У ово не рачунамо становнике Приједора у домобранским и другим војним и полицијским формацијама.

У већини хрватских и муслиманских села око Приједора од локалног становништва формиране су усташке, домобранске или милицијске формације. Такве формације су биле у: Љубији, Чаракову, Хамбаринама, Матаругама,¹⁸ Алишићима,¹⁹ Волару, Шурковцу, Калајеву, Равској, Пухарској,²⁰ Зецовима²¹ итд.

Национална структура погинулих припадника НОВЈ са подручја Среза Приједор у току Другог свјетског рата који се налазе на Меморијалном зиду на Мраковици

На табели испод, користећи већ поменути попис имена са Меморијалног зида, приказаћемо националну структуру погинулих припадника НОВЈ чија се имена налазе на Меморијалном зиду на Мраковици. У ову табелу убројани су сви припадници НОВЈ страдали током Другог свјетског рата са подручја Среза Приједор (одрасли мушкарци, жене, малољетници) уписани на Меморијалном зиду на Мраковици. У посебним табелама издвојићемо и приказати националну структуру погинулих жена и малољетника у јединицама НОВЈ са подручја Среза Приједор током Другог свјетског рата.

Табела 1: Национална структура погинулих припадника НОВЈ уписаних на Меморијалном зиду на Мраковици

	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Укупно
Срби	105	918	561	363	113	2.060
Муслимани	0	32	10	60	51	153
Хрвати	1	6	9	5	4	25
Украјинци	0	7	2	5	5	19
Чеси	0	6	0	0	0	6

18 В. Ј. Вокан, *n. d.*, 447, 449.

19 *Истџо*, 93.

20 Вошко Ваškот, *Opština Prijedor u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. godine*, 179. – Необјављен рукописни примјерак, Меморијални музеј на Мраковици. (Бошко је један од првобораца, припадник и 1. партизанског одреда из Приједора – погледати фусноту 12).

21 *Истџо*, 470.

Јевреји	0	1	3	0	0	4
Словенци	0	0	2	0	0	2
Остали		1	2			3

На основу анализе националне структуре погинулих припадника НОВЈ са подручја Приједора, видимо да Срби у укупном збиру чине апсолутну већину. Од 2.272 погинула партизана током рата Срби чине 2.060, или непуних 91%, док сви остали чине нешто више од 9% укупних партизанских жртава. Ако погледамо по годинама страдања, у прве три године рата, када се одлучивало о опстанку устаника и судбини зараћених страна на великим фронтима, од укупно 1.661 погинулог борца са подручја Приједора, Срби су дали 1.584, или 95% свих погинулих, а сви остали 5% погинулих бораца. У првој години рата, када се формирају први устанички одреди и ударају темељи партизанској организацији, Срби са подручја Приједора чине 99% страдалих партизана.

Током 1942. године видљиво је благо повећање учешћа осталих народа у погинулим партизанима. Разлог томе треба тражити у ослобађању скоро цијеле планине Козаре до прољећа 1942, затим Града Приједора 16. маја и варошице Љубије 17. маја. Тада се партизанима прикључују и чланови КПЈ и њени симпатизери из реда осталих народа. Ипак, треба примијетити да ни тада нема масовног прилива муслимана, Хрвата и осталих народа у партизанске редове. Штавише, приликом ослобођења Приједора и током кратке партизанске власти у њему, погинуло је, или ликвидирано, 229 припадника војних формација НДХ или њихових сарадника. Међу њима су углавном били Хрвати и муслимани и нешто Чеха.²² Неколико пута су веће жртве осталих, у првом реду муслимана и Хрвата, на страни НДХ, него међу партизанима. Данас постоје тенденције да се ликвидација усташа и њихових сарадника окарактерише као злочин, чак као злочин геноцида.²³

Када је већ било јасно да Нијемци и њихови савезници губе рат, током 1944. и 1945. године, имамо знатно већи прилив прије свега муслимана, те нешто Хрвата и осталих у партизанске редове. Од укупно 606 погинулих током посљедње двије године рата, Срба је 476, или нешто више од 78%, док је осталих 130, или нешто испод 22%. Међу њима предњаче муслимани са укупно 111 погинулих међу партизанима у посљедње двије године рата. То значи да је од свих погинулих муслимана у партизанима са подручја

22 *Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života hrvatske narodne države*, obradilo i izdalo Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Zagreb: 1942, 60-66.

23 Smail Ćekić, *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo: 1996, 181-187.

Приједора, у посљедње двије године рата, страдало њих 78%. Повећање страдалих муслимана и Хрвата у партизанима крајем рата треба тражити и у мобилизацији припадника муслиманских и римокатоличких милиција и домобрана у партизанске јединице, који су све до њиховог заробљавања били у служби НДХ. Тако је нпр., у току борби за ослобођење Приједора и Љубије, од 6. до 8. септембра 1944, на страну НОВЈ прешла комплетна I бојна 13. пјешачке пуковније.²⁴

О бројности формација НДХ на подручју Приједора, крајем рата, говоре и подаци сакупљени почетком јула 1944. године. На подручју Приједора биле су распоређене, између осталих, и ове непријатељске формације: у Љубији – Трећа крајишка усташка бојна, јачине 500 бораца, муслиманска Шефкина милиција, јачине 450 бораца, са сједиштем у Ислам Љубији (распоређени по селима: Хамбарине, Чараково, Ризвановићи, Раковчани и Бишћани - по један вод), Јагина римокатоличка милиција на подручју Рудника „Љубија“, у јачини 500 бораца, муслиманска Рецина милиција на подручју Козарца, у јачини 400 бораца итд.²⁵

У списковима погинулих партизана са подручја Приједора пронашли смо и неколико имена која се налазе и на списку „жртва фашистичког терора“. То су Софтић Н. Мухарем,²⁶ Шантал Бојан²⁷ и Кадић Г. Хасан.²⁸ Ова имена су уписана на Меморијални зид на Мраковици. Међутим, као што је већ речено, плоче на Меморијалном зиду постављене су посљедњи пут 1982. године. Пописи „жртва фашистичког терора“, које је вршио СУБНОР, завршени су у годинама након постављања плоча са именима, па би из тога слиједило да ова три имена треба брисати са пописа војних жртава. Ако је наш закључак тачан, онда би требало број погинулих муслимана у партизанима умањити за два имена, а погинулих Словенаца за једно име. Или обрнуто, број цивилних жртава ова два народа умањити за двије, односно за једну жртву.

Кад смо код муслимана у партизанима, отвара нам се још једна дилема. Да ли све страдале муслимане у партизанима треба сврставати под муслимане или су можда неки од њих себе сматрали Србима или Хрватима? На ово размишљање навео нас је један извјештај Министарства унутарњих послова НДХ упућен Министарству хрватског домобранства. У њему се предочава ситуација у Бањој Луци након партизанског ослобођења

24 В. Baškot, *n. d.*, 520.

25 Drago Karasijević, Đuro Milinović, *Jedanaesta krajiška NOU brigada*, Bosanska Gradiška: 1982, 278, 283.

26 Налази се и на списку бораца НОР - Меморијални зид, и на попису ЖФТ из 1985. и 1989. године.

27 *Исшо*.

28 Налази се и на списку бораца НОР - Меморијални зид, и на попису ЖФТ из 1989. године.

Приједора и о приликама у Приједору до његовог ослобођења. Између осталог, у извјештају пише да има муслимана који се сматрају Србима:

„Софтић Мухарем чин. Шипада, управитељ вакуфског повјеренства; Садиковић, судач кот. Суда и његов отац; Чиркинадић Фуад, чин. жељ. постаје, Ситница Смајо, жељ. чиновник, проф. Мунагић, инг. Хрустановић и други - који се признају као Срби муслимани“.²⁹

Софтић Мухарем се спомиње и међу погинулим партизанима, и као жртва фашистичког терора, и као Србин муслиман. Међу погинулим партизанима из Козарца налази се и име Ситнице Х. Смаила, па постоји могућност да је то Ситница Смајо (ако је Смајо надимак скраћен од Смаил) којег усташки извјештачи убрајају у Србе. Ипак, ово је само претпоставка, будући да немамо необориве доказе да су Смајо и Смаил Ситница исте особе. Како год, видимо да ово питање није до краја ријешено, а због недостатка извора и протока времена сумњамо да ћемо икад моћи доћи до тачног броја муслимана, који су страдали у партизанима као муслимани, односно као Срби или Хрвати.

На почетку смо поменули да се на Меморијалном зиду налазе уписана и имена страдалих припадника НОВЈ погинулих у првим годинама након рата. Од укупно 12 погинулих припадника НОВЈ након 1945. Срба је 10 (1946. њих 7, 1947. њих 3); муслимана је 2, оба су погинула 1946. године. За једног припадника српског народа се не зна тачна година погибије.

Оно што нам је непознаница код овог питања јесте број погинулих припадника НОВЈ до краја рата 1945. године. Наиме, немамо евиденцију по мјесецима погибије војника, па тако не знамо колико их је погинуло до маја 1945. године, а колико након маја, па све до краја исте године. Тај, нама непознати, број страдалих након маја 1945. године треба одузети од укупне цифре страдалих партизана наведене у овом раду. Онда бисмо имали најприближнију цифру страдалих партизана у току самог рата на подручју Приједора.

Када се укрсти број страдалих жена и малољетника у партизанима са националном структуром убједљиво највећи проценат броја страдалих жена и малољетника чине Срби. Од укупно 105 погинулих жена у партизанима Српкиња је 95, а свих осталих жена 10. Број страдалих малољетника у партизанима са подручја Приједора износи 175 лица. Од тога броја Срби чине нешто више од 97%, док сви остали учествују са непуних 7% жртава. Пошто смо већ навели да се малољетни страдали Кадић Г. Хасан (1927-1944) налази и на списку погинулих бораца и на списку ЖФТ, онда остаје

29 Меморијални музеј на Мраковици, Ф18/99.

отворено питање да ли треба број погинулих малољетних муслимана у партизанима умањити за једног страдалника?

Табела 2: Жене и малољетници погинули у јединицама НОВЈ

	Жене	Малољетници
Срби	95	164
Муслимани	3	10
Хрвати	1	1
Јевреји	2	0
Остали	4	0

Закључак

Анализирајући националну, полну и старосну структуру погинулих припадника НОВЈ дошли смо до неколико закључака. Прво, на основу сачуваних података, не можемо утврдити тачан број погинулих партизана у току рата у односу на број припадника НОВЈ погинулих након рата у борби против заосталих усташа и политичких противника КПЈ. Сумњамо и да су сви погинули припадници НОВЈ тачно пописани, као и то да су уопште сви погинули партизани стављени на списак.

Друго, апсолутну већину (око 91%) погинулих партизана из Приједора чине припадници српског народа. Штавише, када упоредимо број погинулих током прве године са изворним подацима насталим у крилу партизанског покрета и КПЈ о почетку и развоју устанка, долазимо до закључка да је то био устанак српског народа који се дигао у борбу за слободу и голи опстанак. Овим се руши теорија, бар кад је ријеч о подручју Приједора, о устанку народа Босанске Крајине у љето 1941. године. На устанак су се дигли искључиво Срби, уз неколико припадника других народа, који су се по партијској функцији нашли на Козари.

Ако упоредимо националну структуру становништва Среза Приједора, не узимајући у обзир Србе, видимо да су неки малобројнији народи, процентуално, дали веће жртве од неких бројнијих народа. Тако имамо да, нпр. Украјинци, које на попису из 1931. године треба тражити под ознаком

„остали хришћани“,³⁰ односно по статистичким подацима Врбаске бановине из 1939, чине мање од 1.000 становника Приједора, а имају 19 погинулих у партизанима. Са друге стране Хрвати, које треба тражити међу римокатолицима којих је на попису било 6.006, односно по статистичким подацима - 7.123, међу које се убраја и нешто Чеха римокатолика,³¹ учествују са свега 25 погинулих у НОВЈ. Муслимани, двадесет пута бројнији од Украјинаца, имају осам пута више погинулих припадника у партизанима од њих.

Многа српска села имају више погинулих својих сељана у партизанима, него што је погинуло свих Хрвата Приједора у јединицама НОВЈ.³² Са друге стране, нпр. више је у партизанима погинулих малољетних Срба него што је свих муслимана, или пак свих Хрвата, Украјинаца, Чеха, Јевреја, Словенаца и осталих кад се заједно саберу. Ове бројке говоре о карактеру рата на том подручју, али и о страдању српског становништва.

Кад смо код војних формација НДХ, са подручја Приједора, лако је утврдити, опет по броју страдалих у тим формацијама, да је знатно више Приједорчана хрватског и муслиманског народа, па и нешто осталих, погинуло у усташким и домобранским формацијама него у партизанима. Тако је нпр., током 1944. године, у партизанима погинуло 60 муслимана и 5 Хрвата. Са друге стране, само током ослобођења Козарца, 9. јула 1944. године, погинуло је 206 припадника муслиманске милиције са тог подручја, док их је 58 рањено.³³

У завршним борбама на подручју Приједора од 6. до 8. септембра 1944. уништени су и остаци Шефкине муслиманске милиције, јачина 340 бораца, и Јагине римокатоличке милиције, јачина 280 бораца.³⁴ Ту треба додати и припадника Атлијине милиције, јачине 140 бораца, које је предводио

30 Украјинци у Приједору и околини припадали су углавном протестантској цркви. Остаје питање да ли се број од 949 „осталих хришћана“ односи искључиво на Украјинце или и на још неку народну мањину.

31 Чешке породице у Приједору између два свјетска рата: Јордан, Малина, Ванура, Бурда, Чрастек (CHRASTEK), Блаха, Риха, Ванек, Кучера, Новотни, Јанку, Чалоупка (CHALOUPKA), Хајек, Једличка, Готвалд, (GOTTWALD), Крејчи, Ханачек, Слачало, Костелник, Ман (MANN), Борек, Ведјура, Козинке, Шлезингер, Дубански, Вецловски, Ловецка, Довртел, Зубек, Пијак, Рин, Крсек, Сикора, Вркл, Хедл, Мотл, Немрава, Карличка, Штолба, Натни, Покорни, Херман, Осирник, Муха, Халуза, Вавра, Витек, Примшар, Мали, Микуличка, Житецки, Клајн, Житецки, Хеинз итд. (Сајт *Чешка бесједа*, Приједор, <http://www.ceskabeseda.rs.ba/>, приступљено 9.2.2019).

32 Нпр. села: Буснови – 85, Горња Драготиња – 55, Јутрогошта – 62, Ламовита – 84, Омарска – 100, Томашица – 68, Велико Паланчиште – 68 итд.

33 D. Karasijević, Đ. Milinović, *Jedanaesta krajiška NOU brigada*, Bosanska Gradiška: 1982, 281.

34 *ИСТО*, 313-315.

Јозо Атлија.³⁵ Овдје не рачунамо убијене припаднике наведених милиција, који су погинули у ранијем периоду, као ни погинуле домобране и усташе. Такође, остаје отворено питање да ли под ознаком „уништени“, треба разумјети да су сви припадници тих формација ликвидирани или је пак један мањи дио њих преживио и био заробљен. Ипак, сигурни смо да је највећи дио ових формација физички ликвидан, јер имамо податке да је приликом повлачења непријатеља, на обали ријеке Сане, код села Витасовци и Петковац, између Приједора и Босанског Новог, у зору 8. септембра, ликвидано око 2.900 „у већини усташа, зликоваца, кољача“.³⁶

Из ових бројки слиједи логичан закључак: да су муслимани и Хрвати Приједора масовно подржавали НДХ и да су масовно служили у њиховим војним формацијама. Нису се одлучили да пређу на страну партизана ни кад је било јасно да НДХ на подручју Приједора губи рат. Разлог томе, поред националне, вјерске и идеолошке нетрпељивости, треба тражити и у чињеници, коју је већ поменути командант Ђуро Вученовић - Бусен објаснио ријечима, да су те непријатељске формације „биле познате по злодјелима и упорности у борби против партизана“.

National Structure of Fallen Partisans from the Prijedor Area Inscribed on the Memorial Wall in Mrakovica

Summary

There are 9,921 names of partisans fallen during the Second World inscribed on the memorial wall in Mrakovica. These are mainly the names of partisans from the area of Kozara and Potkozarje. A few percent (537 fighters) were also fighters from other areas of Bosnia and Herzegovina, and from other republics of the former Yugoslavia, who died in the units formed in the area of Kozara. However, through subsequent research and data collection, it was determined that not all fallen fighters were inscribed on the memorial wall (plates with the names of those executed were last placed on the wall in 1982). So far, about fifteen names of unregistered fighters have been found. We can assume that there are others who, for various reasons, were not registered by SUBNOR (*Alliance of Associations of People's Liberation War's Fighters*) or other institutions, and died in partisan units from Kozara.

³⁵ *Истџо*, 225.

³⁶ *Истџо*, 315.

The names of 2,308 fallen fighters from the Prijedor county (*srez*) were listed. Prijedor SUBNOR also listed several villages that became part of the Prijedor municipality after the war, but which were part of the Sanski Most county during the war. In this work, we have also included people from those villages who had been killed. Our goal is to determine the exact national structure of the fallen fighters from Prijedor, and to that end we will use the list of fallen partisans, that is, the List of People's Liberation War (NOB) Fighters - Memorial Wall, which was compiled by Prijedor SUBNOR. In addition to the national structure, we will also pay attention to killed women and minors, members of the partisan units.

The list of the fallen fighters of NOR begins with the following line: "They fell in fight for freedom and Socialism". This quote is from the brochure of the National Park Kozara: "On 10 September 1972, Comrade Tito unveiled a great monument to the people of Kozara who fell in the revolution." We see that the monument on Mrakovica, together with the memorial wall, is dedicated to the fight for freedom, but also to the fight for the revolution. That is why the list of fallen fighters includes a number of victims in the first years after the war. They died fighting against the remaining members of the Ustasha movement and against other ideological dissenters. We will register them separately as post-war military victims.

Извори:

Архив Босне и Херцеговине

Меморијални музеј на Мраковици

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Beograd: 1938.

Ometnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u prvim mjesecima života hrvatske narodne države, obradilo i izdalo Ministarstvo vanjskih poslova NDH, Zagreb: 1942.

Литература:

Адамовић Ведрана, *Године страдања 1941/42. – НДХ и њени злочини над српским народом у Приједору и околини 1941/42: Прилози проучавању злочина Теноцида над српским народом у Пошкозарју*, Приједор: 2018.

Vokan J. Branko, *Srez Sanski Most u NOB 1941-1945. godine*, III, Sanski Most: 1980.

Vaškot Boško, *Opština Prijedor u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945. godine*, (нобјављен рукописни примјерак, Меморијални музеј на Мраковици).

- Вученовић Бусен Ђуро, „У Другом батаљону 11. крајишке НОУ козарске бригаде 1944. године“, *Козара у Народноослободилачком рату – Зајиси и сјећања*, VI, Београд: 1978.
- Карабеговић Осман, „Мој боравак међу Козарчанима у првим мјесецима Народноослободилачке борбе“, *Козара у Народноослободилачком рату – Зајиси и сјећања*, I, Београд: 1971.
- Karasijević Drago, Ђуро Milinović, *Jedanaesta krajiška NOU brigada*, Bosanska Gradiška: 1982.
- Кесар Саво, „Устанички дани на Козари“, *Козара у Народноослободилачком рату – Зајиси и сјећања*, I, Београд: 1971.
- Љубичић Марина, *Козара, сјоменик слободе* – каталог изложбе, Приједор: 2016.
- Marjanović Joco, „Ustanak na Kozari 1941. godine (Prilog izučavanju karakteristika i specifičnosti početka Narodnooslobodilačke borbe na Kozari)“, *Kozara u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977. godine u okviru proslave Titovih jubileja i 35. godišnjice kozarske epopeje*, Приједор: 1980.
- Ćurguz Dragutin, Milorad Vignjević, *Drugi krajiški narodnooslobodilački partizanski (kozarski) odred „Mladen Stojanović“*, Приједор: 1982.
- Čaušević Izudin, „Ustaška vlast i teror na Kozari 1941-1942. godine“, *Kozara u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji (1941-1945): radovi sa naučnog skupa održanog na Kozari (Mrakovica) 27. i 28. oktobra 1977. godine u okviru proslave Titovih jubileja i 35. godišnjice kozarske epopeje*, Приједор: 1980.
- Čekić Smail, *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, Sarajevo: 1996.